

rosi közlekedés koncepciójába sem: bár a legnagyobb épületegyüttesek még el sem készültek, a zsúfolt utakon a terület megközelítése máris lehetetlenné vált. A befektetők most a várostól várják el a metrókapcsolat és az autoutak kiépítését, pedig a területet épp azért vehették át fillérekért a várostól, mert minden fejlesztést vállaltak. Az alkudozás még javában tart. Ha a város nem enged a zsarolásnak, az infrastruktúra csakis a befektetők sajátos érdekei szerint, féloldalasan és egészségtelenül fejlődik. Ha enged, akkor az adófizetők pénzéből támogatja a nagytőkét.

Hasonló vitára adott okot a másik, garantáltan a magánbefektetők pénzére alapozott nagy program, a Csatorna-alagút építése is. A legkisebb ellenállás – és ezzel a kisszerűség – irányába haladó elképzelések láttán végül már a francia fél kezdett a brit vasúthálózat fejlesztésének távlati kérdéseivel foglalkozni. A francia államnak, úgy tűnik, fontos, hogy az orránál tovább is lásson...

Ha ezek a példák csak azt mutatják, hogy a befektetők a könnyen adódó lehetőségeket kihasználják, tehát dicséretes módon a racionális megoldásokat keresik, nyugodtak lehetnénk. Ám az üzenetet úgy is olvashatjuk: ne várjuk tőlük a nagyléptékű vagy a hosszútávú koncepciók kialakítását, ahhoz valakinek még külön erőfeszítést kell tennie.

A leglátványosabb támadás mégsem az urbanisztika irányából, hanem az esztétikai minőség felől érte a szakmát. A kivont karddal támadó keresztes lovag maga a trónörökös, Károly herceg. Tv-műsorával, könyvével, kiállításával, építéskritikusi szereplésével, sőt mecénásként is láthatólag a szebb és emberibb építészetért küzd. Megállapításai, felkiáltásai, kérdései sok mindenben emlékeztetnek a 70-es évek végén a modern kor lelkesedéséből ocsúdó építészek proklamációira. Nagyjából ő is azokat a tételeket sorolja – helyzetéből adódóan sokkal szélesebb közönség figyelmétől kísérve –, amit a poszt-modern gondolat megszületésekor olvashattunk először. A modern építészettel, az internacionalista stílussal, a hatvanas évek városrendezésével vívott harcában viszont már szilárd támaszokra is számíthat, hiszen épp az elmúlt évtized sokirányú próbálkozásainak köszönhetően már az ún. jó példákat is be tudja mutatni. A herceg a Nemzeti Galéria bővítésének terveit kapcsán robbantotta ki az első éles vitát, és sikerült elérnie, hogy a kész tervek félretegyék, pályázatot írjanak ki, és

azok alapján egy lényegesen szolidabb megoldás mellett döntsenek. Azóta már más pályázatokon is újabb fordulat csikart ki. Kritikája nyomán a legnagyobb kaliberű építészgyűlések is mélyen ülő találatokat kénytelenek elviselni, mások munkáját viszont dicséző figyelemmel tünteti ki. Leon Krier, az egyedülálló felkészültségű urbanista nem kevesebbre, mint egy új város felépítésére kapott tőle megbízást. Tanulságos látni, hogy még a herceg sem, még a szent ügy érdekében sem szólhat bele egy-egy döntésbe közvetlenül, vagyis adminisztratív módszerekkel. Hatása enélkül is frenetikus: működni kezd az önkontroll és a konformizmus, de felszisszen a demokratikus jogaira érzékeny szakma is. Ez is, az is érthető. Érthető, ha a mindig óvatos, kísérletezésre és kudarcra nem túlzottan vágyakozó beruházók egyre többször kéri ki előre a nagyobb tervekről a herceg véleményét, és hagyják magukat általa befolyásoltatni. Érthető viszont az is, ha fogukat csikorgatják azok az építészek, akik nem szívesen nyúlnak a herceg kedvelt neo-georgiánus stíluslemeihez, mert egy-egy apró kritika, egy nem éppen hízelgő hasonlat praxisukat döntheti romba. Az egy pillanatig sem kétséges, hogy ez a megmértetés nem a legmegfelelőbb módszer a valódi értékek kiválasztásához. Az ilyen kritika a szélsőségesre, a különösrre, de ezzel együtt az eredetire és egyénire is ágyúval lő. Szótlanul elmegy viszont – mert nem tud mit mondani róla – az érdektelen és az unalmas kommersz mellett. Pedig a legnagyobb veszély az üres rutin és a giccs világalma.

Nekünk persze a távoli Anglia kapitalistái és műértő hercegei egzotikus képeskönyv-élménynek tűnnek, a mi gondjaink, vélhetnénk, teljesen mások. Csakugyan?

Kétségtelen, hogy Magyarország egészen másfajta építészeti befolyás alá került az elmúlt negyven évben. A sebeket – még ha valamelyest be is hegednek – örökké látni fogjuk. Soha többé nem hozhatók helyre a szétdőlt városrészek, nem „humanizálhatóak” a lakótelepek, de a velük átellenben előtörő üdülőtelepek sem. Még ma sem ismerjük a településrendszer torz fejlesztésének összes következményét, az építési kultúra és ízlés folyamatos mérgezése sem

Ö V A L A T T

Kérdések

EÖRSI ISTVÁN

...a kifejezetten politikai okból tiltott irodalom pedig – lévén inkább politika mint művészet – nem lehet tárgya egy kifejezetten irodalmi témájú vizsgálódásnak.

TÁBOR ÁDÁM, a 2000. 1990. februári számában

Elképzelted, hogy Tábor Ádám szerint a tiltás oka határozza meg a tiltott mű milyenségét? Mindig így volt ez? Ha igen, akkor kimondhatjuk-e, hogy Petőfi forradalmi költészete Világos után megszűnt költészet lenni, holott korábban az volt? Vagy csak a Kádár-korszakra jellemző, hogy amit politikai okból betiltott, annak eleve nem volt polgárjoga a művészet

birodalmában? Ha tehát mondjuk a hetvenes években valamely elbeszélés hőse, egy nagy falloszú medve megerőszakolt egy harangvirágot, akkor ez a mű – betiltása ellenére – esztétikai értéket képviselhetett, ha viszont egy orosz katona cselekedett így, hasonló színvonalú alkotásban, egy magyar virágáruslánnyal, akkor ez az írás – betiltása folytán – nem lehetne irodalmi témájú vizsgálódás tárgya? Tehát: nem az írás színvonala, hanem a megsértett tabu természete határozza meg, hogy méltó-e a műobjektum T. Á. esztétikai figyelmére? Ha nagynénünket szép versben elsratjuk, az művészet, ha 56-ban felakasztott barátunkat sratjuk el, az politika? A mottóban idézett állítás nem a Kádár-korszak kulturális ügyintézésének példátlan igazolása-e? Nem ennek hatáskörébe utalja-e a művészet határainak megvonását? Túlzás-e kijelenteni, hogy

műlik el nyomtalanul. Mégis, szegénységünknek és félreállítottságunknak talán van olyan hatása, amit ha jónak nem is, de szerencsésnek mondhatunk: az országot nem vetette szét a fejlődés. Ezt most szó szerint kell értenünk. Paradox módon a polgári értékeket tagadó rendszernek köszönhető, hogy polgári környezetünk, városaink úgy ahogy megmaradtak – nem volt pénzünk eldobni őket. Nem igaz ez mindenhol: nehezen találhatjuk meg a magyar kulturális élet egykor virágzó helyszíneit a kisvárosokban, a falu – bár a paraszti értékeket fennhangon óvtuk – a legtöbb helyen a felismerhetetlenségig megváltozott. Budapest belső magja viszont olyannyira megőrizte XIX. sz.-i képét, hogy Európa egyik legszebb és legegységesebb városát tisztelhetnénk benne. A dermedésből kábultan tápázkodva érezhetjük, hogy jól esik magunk körül látni valamit még a dermedés előtti időkből.

Ezért kell nagyon józannak lennünk akkor, amikor hirtelen zúdul ránk szabadság, új rend, gazdagság és szegénység, Európa és Ázsia. Látjuk-e eközben, hogy mi mindenre kell vigyáznunk, tudjuk-e, mit akarunk, és hogyan kell azt elérni? Városainkban, de különösen Budapesten hirtelen robban az a feszítőerő, amelyet az átalakulás, a gazdaság fejlődése jelent. Budapest a Kelet Kapuja, a Világkiállítás lehetséges színhelye, Magyarország vízfeje és Szingapúrja egyszerre. Itt mindenki úgy érzi, képviseletet kellene nyitnia, üzletet kellene indítania. Irodaházakat, apartmanokat, szállodákat kell felhúzni – lehetőleg a legjobb helyekre. Ha csak lehet, túl sokat nem szabad kockáztatni, hiszen sosem lehet tudni... Az ingatlanok ára nem ritkán már magasabb, mint Bécsben vagy Párizsban, a szabadpiaci lakbéreket, de előbbutóbb a sör árát is már a külföldi lakókhöz szabják. A befektető társaságok városrészyi területekre, hegyekre-völgyekre szereznek koncessziót, a tanácsok boldogan apportíroznak.

Atlátjuk-e ezt a helyzetet, tudjuk-e szabályozni? Az első ijedség után lesznek-e olyan eszközeink – politikánk, embereink, tudásunk –, amelyekkel a fejlődést ellenőrizhetjük és irányíthatjuk? Van-e ehhez kialakult értékrendünk? Ha nincs, meg lehet-e teremteni mindezt időben?

ilyen kompetenciát még a Cenzorok, sőt a Cenzorok Cenzora sem vindikált magának? Nem minősíthető-e sznobnak és filiszterinek az az érzület, mely művésziellennek tünteti fel például a társadalmi igazság iránt érzett etikai elkötelezettségéből fakadó indulatokat vagy a méltatlanul üldözöttek és kitaszítottak iránt táplált rokonszeny érzelmeit, vagy a hetvenes években is bimbózó képmutatásnak és sznob filiszterségnek a gyűlöletét? Nem inkább azt kellene-e megállapítanunk, hogy a művészetben az érzelmeknek, indulatoknak, szenvedélyeknek nem a tárgya, hanem a mélysége, személyessége, igazsága és plasztikus kifejezése határozza meg esztétikai minőségüket? És végül: nem egyéni és/vagy csoportlelkiismeretnek a megnyugtatóra szolgál-e az idézett mondat? Ugyanis ha a politikai okból tiltott művek eleve nem tartoznak az irodalom körébe,

A sietség és a kapkodás, a teljes társadalmi, gazdasági és politikai környezet folyamatos átalakulása nem kedvez az értéktérítő és bölcs város (falu-, település-) fejlesztésnek. Nem kedvez ennek az ingatlanpiac vagyonmentő szerepe sem. Aki aranyba menekíti pénzét, nem az ötvösremek szépségét, hanem a könnyen darabolható láncok praktikumát keresi.

Az ország településeinek átalakulása nagyon sok tekintetben az előttünk álló politikai változásokon múlik – de sok mindenben azoktól független. Bizonyos, hogy a pluralista szellem erős nyomot fog hagyni városainkon. Az aktuális politikai hatalom közvetlenül és közvetett módon kíván majd megjelenni az építészetben. Igyekszik majd látványos városfejlesztési ígéretekkel megnyerni a választókat, önmagát és téziseit épületekkel is szeretné igazolni. Rá fog kényszerülni, hogy meghirdetett politikai programjának urbanisztikai következményeit akkor is szó nélkül lenyelje, ha azokat maga sem kívánta volna. Nem lesz könnyű egy liberális koncepció meghirdetésével párhuzamosan keménykezű városszabályozást, részletes építészeti előírásokat bevezetni. Nagyon kulturált magatartásra van szükség ahhoz, hogy a blöfföket, a presztízsbetűzéseket, a választási ciklusok végén a nagy koncepciók torzóként megmaradó építkezéseit el lehessen kerülni.

Bármennyire nem szimpatikus az a jövő, amit a londoni dokkok, Brüsszel vagy Athén képe vetít elénk, tudni kell, hogy a városformáló erők nagy részét a befektetésre váró tőke adja. A folyamat irányítását kellene megtanulni, azt, hogyan lehet úgy terelni az építési szándékat, hogy az a közösség céljait, sőt távlati céljait is szolgálja. Szükség van tehát e célok felismerésére. El kell tudni fogadni olyan szemléletet is, amely megengedi a közösségi érdekek alapján az egyéni szándék korlátozását. Ha egy hőszigetelési szabványt vagy egy parasztház műemléki védelmét az állam durva beavatkozásának találja valaki, akkor az építési övezetekkel, tilalmakkal operáló városvezetést le fogja sztafinistázni. Vagy le fogja fizetni. Amikor a nyugati valutára kicéhezett országban ilyen mennyiségű tőke jelenik meg, számolhatunk azzal, hogy a mégoly szilárd koncepciókat képviselő emberek, testületek egyik-másika is megvásárolhatóvá válik. Esetleg a pénz beszél, kutya ugat alapon a hatóság eleve érdektelenné törpül.

akkor nem volt-e igaza T. Á.-nak vagy az általa oly nagyra becsült írók és költők többségének abban, hogy a Kádár-korszakkal szemben „nem volt direkt politikailag ellenséges”? Vagyis hogy nem lépett a nyílt ellenszegülés útjára? Hiszen ha ezt tette volna, ugye, akkor már ugye nem alkotott volna művészetet? T. Á. tételéből nem következik-e logikusan, hogy a magyar művészet János elvtárs országában túrt módon vagy avantgardistaként „két T közt a fű alatt” hű maradt hivatásához, az a néhány alak viszont, akit be-betiltottak – mert T. Á. nyilván tudja, hogy nemcsak műveket, hanem művészeket is sújtott teljes vagy részleges, időszakos vagy állandó tilalom –, elpártolt a Múzsáktól, így tehát – egyébiránt remélhetőleg sajnálatos – balsorsuk a művészetet nem károsította meg?